

**СТАНОВИЩЕ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ
УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА В 60-80-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ:
СУЧАСНА ІСТОРІОГРАФІЯ**

У статті зроблена спроба комплексного висвітлення сучасних історичних поглядів на становище матеріально-технічної бази українського села в 60-80-ті роки ХХ ст. Аналізуються наукові праці періоду незалежної України. З'ясовано структуру, повноту й достовірність знань про матеріально-технічне забезпечення села.

Ключові слова: історіографія, українське село, сільське господарство, матеріально-технічна база.

Стан вивчення розвитку матеріально-технічної бази українського села в 1960–1980-х роках не можна назвати досить задовільним. Хоч ця проблема розглядалася в багатьох працях, проте в жодній з них вона не була цілісно відображена.

Тривалий час в історичній науці практикувався описовий підхід у галузі сільського господарства і майже зовсім не розкривався справжній діалектичний процес. Справді наукове переосмислення новітньої аграрної історії України розпочалося з початку 90-х рр. ХХ ст. Дослідники починають аналізувати проблеми сільськогосподарського виробництва з позицій науковості, об'єктивності, історизму. Значно розширився доступ до архівних фондів, з'явилася реальна можливість повно і неупереджено висвітлювати історичні процеси та події. Протягом 1991–2009 років опубліковано чимало змістовних праць, які тематично чи хронологічно торкалися окресленої проблеми.

Так, монографія Г. Сургая «Сільське господарство України: уроки минулого і сучасний аграрний курс» поєднує старі й нові підходи при оцінці не тільки розвитку аграрної економіки, але й деяких соціальних аспектів сільськогосподарського виробництва, зокрема запровадження нових форм організації праці в колгоспах і радгоспах, підготовки сільськогосподарських

кадрів тощо [1].

П. Панченко в праці «Сторінки історії України XX ст.: (Українське село: поступ, сподівання, тривоги)» по-новому підійшов до питань розвитку аграрного сектора [2]. У дослідженні в більш критичній формі аналізуються прорахунки влади при керівництві аграрним сектором. Автор наголошує, що держава суворо диктує селу тверді, передусім їй вигідні ціни закупівлі сільськогосподарської продукції, встановлює сприятливі для неї ціни на аграрну техніку та знаряддя праці, монополізує податкову політику.

Колектив авторів Інституту історії України, до складу якого входив П. Панченко, приділив увагу дослідженню розвитку українського села в 20–90-ті роки XX ст. [3]. Беручи до уваги рівень технічного оснащення сільського господарства, його матеріальне забезпечення з боку держави, науковці дійшли висновків, що, незважаючи на прийняття багатьох постанов і рішень, у 50–80-х роках в аграрному виробництві посилилися кризові явища, що призвело до погіршення продовольчого становища в країні.

Ряд важливих аспектів розвитку сільського господарства показано у спільній роботі П. Панченка та В. Шмарчука [4]. Але стан та розвиток матеріально-технічної бази українського села, як і в багатьох інших працях, показано в загальному контексті аграрної історії. Автори досить докладно проаналізували досягнення і прорахунки в розвитку сільського господарства.

У розділі «Аграрний сектор України 70-х рр. у контексті нового осмислення» показано, що немає підстав розглядати аграрну політику Радянського уряду в зазначений період як науково-комплексну і розраховану на різке піднесення сільськогосподарського виробництва. Навпаки, ця політика по відношенню до українського селянина була виснажливо-грабіжницькою. Наступна частина праці «Проблеми українського села у 80-х рр.: пошуки, результати» висвітлює, що правда, досить побіжно спробу керівництва СРСР вирішити продовольчу проблему в республіці у 80-х рр. шляхом реалізації комплексу заходів. Загалом праця відзначається ґрунтовністю, багатою джерельною базою, аргументованістю висновків.

Привертає увагу дослідження І. Рибак, присвячене аналізу соціально-побутової структури українського села [5]. У значній за обсягом монографії «Соціально-побутова структура українського села» проаналізовано широкий спектр проблем, пов'язаних із життєдіяльністю українського селянства. На підставі аналізу значного фактичного матеріалу він показав, що до середини 80-х рр. у соціально-побутовій сфері села нагромадилася низка невирішених питань, які створювали суттєві труднощі мешканцям села. Досить гострою залишалася проблема якості сільського житла, впорядкування та благоустрою сільських населених пунктів. Значною мірою вони фактично не виходили за межі селянського двору. Відставало медичне та культурно-освітнє обслуговування. Разюча нерівноцінність умов задоволення життєвих потреб сільського населення порівняно з міським спричинила розвиток інтенсивної міграції.

У світлі нового бачення розвиток аграрних відносин в УРСР показано в роботі О. Завальнюка та І. Рибак [6]. На основі сучасного осмислення сутності соціально-економічного життя українського селянства у XX ст. автори аналізують ряд аспектів, пов'язаних із розвитком матеріально-технічної бази Української РСР.

Проблеми, пов'язані з підвищенням загальної культури українського села, пошуком шляхів інтелектуально-професійного забезпечення аграрної сфери, дослідив О. Нікілев [7]. Серед аналізу широкого кола питань, які раніше не були предметом спеціального розгляду науковців, значну увагу автор приділив і матеріально-технічній основі господарювання на селі.

Ряд важливих аспектів досліджуваної проблеми висвітлено в монографії С. Падалки [8]. Розглядаючи загальні проблеми життя українського суспільства в умовах тоталітаризму та посттоталітаризму, автор зупиняється і на питаннях умов праці та духовності жителів села. Вчений, зокрема, справедливо вказує на те, що характер і умови праці, зацікавленість чи, навпаки, відсутність належної зацікавленості в результатах праці через зміни духовності прямо впливають на ставлення працівника до землі.

Серед новітніх публікацій особливу увагу привертають дві близькі за змістом, інформаційно насичені монографії – «Українське село під владою номенклатури (60–80-ті рр. XX ст.)» Г. Кривчика [9] та «Українське село в контексті політики тоталітарної держави (60–80-ті рр. XX ст.)» С. Падалки [10]. На основі ґрунтовної джерельної бази автори показали, що в основу аграрної політики компартійного керівництва було закладено використання принципів екстенсивного ведення сільського господарства. С. Падалка окремий розділ присвятив матеріальному забезпеченню сільськогосподарського виробництва, де охарактеризував капіталовкладення держави в цю галузь, стан технічного забезпечення рослинництва і тваринництва. Автор дійшов висновків, що матеріально-технічне забезпечення аграрного виробництва значно відставало від потреб часу, державна політика в цій сфері не відзначалася раціональністю, панувало тяжіння до кількісних показників. Уся робота стримувалася економічною політикою тоталітарної держави.

Значну увагу аналізу проблем соціології села, соціальним особливостям сільськогосподарської праці, основним напрямкам соціальної політики держави на селі приділив А. Шатохін [11]. У дослідженні, поряд з іншим, автор розглядає інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва та її вплив на тривалість робочого дня робітників у різні пори року. А. Шатохін також зупиняється на умовах праці в селі в 70–80-ті роки, оцінюючи їх як незадовільні, що вело до плинності кадрів.

Важливі тенденції соціально-економічного та культурного життя українського селянства у 50-х – першій половині 60-х рр. XX століття проаналізовано І. Романюком [12]. Автор спеціально зупиняється на тому, що через надмірний адміністративний поспіх навіть досить реалістичні у своїй основі новації з інтенсифікації аграрного сектору економіки, започатковані в цей період в Україні з ініціативи М. Хрущова, привели до стрімкого зростання напруження ситуації в українському селі.

Особливістю праць історіографічного плану, які торкалися аграрного сектору, є те, що вони носили здебільшого проблемний характер, спеціальні

публікації було присвячено висвітленню організації партійним і державним керівництвом шляхів впровадження інтенсивних технологій у землеробстві, особливостям розвитку продуктивних сил в аграрному секторі України загалом та спеціально показу особливостей розвитку продуктивних сил у землеробстві. Окремі видання ставили собі за мету аналіз публікацій, присвячених розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства [13] та розвитку продуктивних сил сільського господарства [14].

Вагомі праці історіографічного характеру з'явилися на початку 90-х рр. У 1991 р. була опублікована ґрунтовна праця О. Павлова «Соціальні процеси на селі у 60–80-ті рр.: питання методології та історіографії» [15]. У таких розділах монографії, як «Економічні відносини на селі та їх висвітлення в науковій літературі», «Історіографія соціально-класової структури сучасного села», «Дослідження культурно-побутових умов життя сільського населення», було критично проаналізовано оцінки дослідників про місце і роль орендних відносин і господарського розрахунку в діяльності колгоспів і міжгосподарських сільськогосподарських підприємств. У роботі наведено дані про обсяг будівництва житла і культурно-освітніх установ на селі, а також про благоустрій сільських жител. Аналіз переконливо засвідчив, що в більшості праць значно перебільшувалися досягнуті результати.

Понад 170 колективних та індивідуальних монографій, які побачили світ у 70-ті – на початку 90-х рр. ХХ ст., проаналізовано в праці В. Михайлюка [16]. Автор виокремлює позитивні і негативні моменти в дослідженнях суспільствознавців та визначає десять груп причин кризи сільськогосподарського виробництва: теоретико-методологічні, політичні, організаційні, економічні, демографічні, технічні, технологічні, психологічні, кадрові.

Розглядаючи різноманітні аспекти взаємовідносин людини, техніки і природи, В. Кравчик у монографії «Аграрна політика в ракурсі взаємовідносин людини, техніки і природи» підкреслює, що саме в аграрній сфері виробництва взаємодія цих складових здійснюється найбільш безпосередньо, бо не лише

людина, але і техніка та природа також відіграють активну роль, диктуючи свої умови людині, яка вступила у відносини з нею, і отже, визначаючи значною мірою відповідні дії людини [17].

Відзначимо, що в усіх проаналізованих працях питання стану і розвитку матеріально-технічної бази села не знайшло свого цілісного відображення. Висвітлення цієї теми здійснювалося лише в загальному контексті аналізу аграрної політики в Україні у 60–80 х рр.

Нині дослідники продовжують активно працювати в цій надзвичайно важливій для подальшого аграрного розвитку сфері людського буття. Однак ряд питань ще потребує свого подальшого висвітлення. Останні надбання українських науковців не вичерпують пошукових та публікаційних можливостей тематики дослідження, проте вони стали достатньо надійним фундаментом для творчого осмислення проблеми і визначення найбільш важливих напрямків подальшого вивчення всього комплексу питань, що стосуються становища матеріально-технічного забезпечення українського села.

Таким чином, історіографічний аналіз показує, що розробку теми матеріально-технічного забезпечення українського села в 60-80-ті роки ХХ ст. не можна припиняти. Адже в центрі уваги дослідників був переважно стан сільського господарства цього періоду. Меншою мірою висвітлювалися питання постачання галузі технікою, автоматизації та механізації сільськогосподарських робіт, матеріального забезпечення села. Ряд вузлових аспектів залишається малодослідженим.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Сургай Г.І. Сільське господарство України: Уроки минулого і сучасний аграрний курс. – К.: Либідь, 1991. – 184 с.
2. Панченко П.П. Сторінки історії України ХХ ст: (Українське село: поступ, сподівання, тривоги): Навч. посібник для студ. вузів, вчителів та учнів серед. шкіл. – К.: ІСДО, 1995. – 230 с.
3. Українське село у 20-90-х роках ХХ століття: Короткий історико-економічний нарис / [Л.Ю. Бернштейн, П.П. Панченко та ін.]. – К., 1998. – 122 с.
4. Панченко П.П., Шмарчук В.А. Аграрна історія України: Підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Т-во „Знання», КОО, 2000 – 342 с.
5. Рибак І. Соціально-побутова структура українського села. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. – 304 с.
6. Завальнюк О.М., Рибак І.В. Новітня аграрна історія України. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. – 288 с.

7. Нікілев О.Ф. Виробнича інтелігенція українського села: творення соціальної верстви (середина 40-х – середина 60-х рр. XX ст.). – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2004. – 208с.
8. Падалка С.С. Україна 60-х – 90-х років XX ст. (Державність в історичній площині тоталітаризму, незалежності). – К.: Ін-т історії України, 2000 – 390 с.
9. Кривчик Г.Г. Українське село під владою номенклатури (60–80-ті рр. XX ст.). – Д.: Вид-во Дніпропетровського університету, 2001. – 192 с.
10. Падалка С.С. Українське село в контексті тоталітарної держави (60–80-ті роки XX ст.). – К.: Український центр духовної культури, 2003 – 160 с.
11. Шатохін А.М. Соціологія села. – К.: Науковий світ, 2000. – 271 с.
12. Романюк І.М. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. XX століття. – Вінниця: Книга-Вега, 2005. – 256 с.
13. Котигоренко В.А. К историографии вопроса о повышении роли КПСС в укреплении материально-технической базы сельского хозяйства в десятой пятилетке // Научные труды по истории КПСС. – К., 1980. – Вып. 120. – С. 118-125.
14. Панченко П.П. Дослідження тематики історії селянства і розвитку продуктивних сил сільського господарства // Український історичний журнал. – 1986. – № 7. – С. 26-33.
15. Павлов А.І. Соціальні процеси на селі в 60–80-ті рр.: Питання методології і історіографії. – К.: Либідь, 1991. – 176 с.
16. Михайлюк В.П. Історіографія розвитку аграрних відносин в Україні (70-ті–початок 90-х рр.). – К.: Вид-во Укрдержагроуніверситету, 1992. – 181 с.
18. Кравчик В.В. Аграрна політика в ракурсі взаємовідносин людини, техніки і природи. – К.: Український центр духовної культури, 2003. – 172 с.

О.В. Лисовская. Положение материально-технической базы украинского села в 60-80-е годы XX века: современная историография.

В статье сделана попытка комплексного освещения современных исторических взглядов на положение материально-технической базы украинского села в 60-80-е годы XX в. Анализируются научные работы периода независимой Украины. Выяснено структуру, полноту и достоверность знаний о материально-техническом обеспечении села.

Ключевые слова: историография, украинское село, сельское хозяйство, материально-техническая база.

O.V. Lisovska. The situation of material and technical base of the Ukrainian village of 60-80-ies of XX century: the modern historiography.

The paper attempts a comprehensive coverage of contemporary historical views on the situation of material and technical base of the Ukrainian village of 60-80-ies of XX century. Analyzes the scientific work of the independent Ukraine. To examine the structure, completeness and accuracy of knowledge about the logistics of the village.

Keywords: historiography, Ukrainian village, agriculture, material and technical base.

Відомості про автора:

Лісовська Ольга Василівна

канд. іст. наук, ст. викл. кафедри історії України

Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини.

домашня адреса: Черкаська обл.

м. Христинівка

вул. Калініна 1-в, кв. 13

тел. 0638119909

Репозитарій УДНУ